

Валентина Ковальчук

Житомирський державний університет
імені Івана Франка (Україна)

Модель формування професійної компетентності майбутнього вчителя здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем

Abstrakt

The article analyzes the experimental model of forming professional competence of future teachers for teaching activities in terms of variability of educational systems. The essence of the main components is determined.

Key words: teacher's professional competence, the model of forming professional competence of future teachers for teaching activities in terms of variability educational systems

У центрі сучасного реформування системи освіти і виховання основним завданням є створення умов для реалізації конституційного права людини на освіту, забезпечення її високої якості у відповідності з потребами особистості, суспільства і держави. Першим кроком у його вирішенні цього завдання стала розробка концепції «Школа майбутнього»¹. Її реалізація відобразилася у варіативності освітньо-виховних систем існуючих загальноосвітніх навчальних закладів або у створенні різних типів державних і приватних закладів: гімназій, ліцеїв, коледжів, профільних шкіл, навчально-освітніх центрів і т.п. Це потребує підготовки якісно нового вчителя, професійно компетентного, здатного до роботи в умовах нової ситуації, адаптуватися до педагогічних інновацій, адекватно і швидко реагувати на сучасні зміни в соціальному освітньо-виховному середовищі. Як зазначає І.А.Зязюн, необхідно забезпечити реальну підготовку: педагога-дослідника, педагога, який володіє іноземною мовою й комп'ютерною технікою, педагога-психолога, педагога, спроможного по-новому організувати навчальний процес, підготувати велику кількість учнів не тільки як творців інтелектуальних ресурсів, але й здатних перетворювати отримані знання в техноло-

1 Школа майбутнього / упор. Н. Л. Мурашко. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

гічні інновації й висококонкурентні продукти й послуги².

Теорія освітньо-виховних систем навчального закладу розробляється науковцями протягом останніх років дуже активно. Передумовою цього процесу є і соціально-політичні зміни у суспільстві, і потреби виховної практики, і реалії самого життя. Значні результати у дослідженні зробили вітчизняні та зарубіжні вчені О.І.Вишневецький, Л.І.Новікова, В.О.Караковський, Н.Л.Селіванова, П.В.Степанов, Б.М.Ступарик, Г.І.Сорока, В.А.Семиченко, М.Г.Стельмахович та ін.

Аналіз можливостей ґрунтовного дослідження у теорії і практиці проблеми підготовки майбутніх учителів до роботи у різних освітньо-виховних системах дозволив виявити низку суперечностей:

- між соціальним замовленням освітньої галузі на компетентного працівника у системі загальноосвітніх закладів та не розробленістю теоретико-методичного обґрунтування специфіки цієї діяльності;
- між негативними явищами, які спостерігаються у дитячому і молодіжному середовищі, викликаних зміною суспільної свідомості, ідеалів, принципів моралі та дієвою професійно-компетентною підготовкою майбутнього педагога до вирішення цих проблем в умовах освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу;
- між сучасними вимогами педагогічної практики щодо здійснення професійної діяльності вчителя в умовах різних виховних систем загальноосвітніх закладів та недостатньою його підготовкою реалізувати професійні функції;
- між об'єктивними потребами обґрунтування сутності, розвитку і функціонування різних освітньо-виховних систем та недостатнім рівнем розробленості цих педагогічних явищ у теорії і практиці професійної освіти і виховання;
- між суспільним запитом на професійну компетентність вчителя до роботи у різних освітньо-виховних системах та відсутністю цілісної теоретично обґрунтованої моделі формування такої компетентності.

Викладене вище визначає проблему підготовки майбутніх учителів до роботи у різних освітньо-виховних системах як особливо актуальною і в теоретичному, і в практичному плані.

Метою статті є висвітлення розробленої структурно-функціональної моделі формування професійної компетентності майбутніх учителів здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

У педагогічних дослідженнях широко використовується такий метод аналізу педагогічних явищ як моделювання. Узагальнене визначення моделі подається як уявлювана або матеріально реалізована система, яка, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщувати його таким чином,

2 І.А.Зяюн Немає педагогіки без педагога... // Рідна школа. – 2012. – №4/5. – С.22-23

що її вивчення дає можливість отримати нову інформацію про цей об'єкт³.

На основі сучасних досягнень системи освіти, вважаємо, що структурними елементами сучасної моделі професійної підготовки майбутнього педагога мають бути: оновлений зміст освіти на основі міждисциплінарності та інтегративності, нова організація освітнього простору, що характеризується параметрами не лінійності, мобільності, з орієнтацією на побудову студентами індивідуальних освітніх маршрутів, включення роботодавців у процес підготовки вчителя. Позиція студента повинна бути як позиція суб'єкта свободи, вибору й відповідальності. На думку Н.Дем'яненко, сучасна інноваційна модель підготовки вчителя повинна передбачати організацію квазі-професійної діяльності, міждисциплінарну взаємодію, надання можливості для саморозвитку і самореалізації особистості студента, створення додаткових організаційно-педагогічних умов, спрямованих на посилення мотивації студентів до навчання (кредитно-рейтингова система, елективні курси, метод проектів)⁴.

Професійна підготовка майбутніх учителів до роботи у різних освітньо-виховних системах загальноосвітніх закладів потребує модернізації і трансформування відповідно поставлених завдань. В основі цих процесів покладені теоретико-методологічні концепти дослідження. Серед основних – оновлення та трансформація змісту професійної підготовки до умов варіативності освітньо-виховних систем. Зауважимо, що на сучасному етапі виділяються такі провідні принципи трансформування змісту вищої освіти:

- компаративізм – сприяє реалізації принципу світоглядного і культурного самовизначення особистості;
- гуманізація та демократизація освітнього процесу, особистісно орієнтований підхід у формуванні компетентності майбутнього фахівця;
- синергійність – орієнтує творення особистістю самої себе у напрямі гармонізації зі світом, природою, людьми;
- цілісність бачення світу – через імовірнісне сприйняття суспільних процесів з одного боку та принципи особистісного сприйняття – з іншого;
- базування на національній традиції, що передбачає формування загальнолюдських надбань на основі національних здобутків⁵.

У сучасних науково-педагогічних дослідженнях науковцями використовуються різні за типом моделі представлення предмету дослідження та способів його вивчення. У межах вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних

3 Чернілевський Д. В. *Методологія наукової діяльності: Навч. посібн.: Вид. 2-ге, допов. / Д. В. Чернілевський, О. Є. Антонова, Л. В. Барановська, О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк та ін. / За ред. проф. Д. В. Чернілевського – Вінниця: Вид-во АМСКП, 2010. – 484 с. - С.462*

4 Н.М.Дем'яненко *Підготовка педагогічних кадрів: пошук інноваційної моделі // Рідна школа. – 2012. – №4/5. – С. 32-36*

5 *Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів / авт. кол.: В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, В. Лутай та ін. – К.: Пед. думка, 2011. – 320с. – С.317*

систем ми обрали модель, яка виявляє особливості імітації цього процесу, тобто структурно-функціональну, як таку, що імітує внутрішню організацію об'єкта-протогипа (професійну підготовку майбутніх вчителів до означеного напрямку діяльності) і у динаміці (весь курс навчання у ВНЗ), і у статиці (педагогічні дисципліни, система форм і методів навчання тощо), а також імітує способи взаємодії об'єкта із середовищем, педагогічні умови як представлення реальних обставин, які характеризують і обумовлюють існування, розвиток і функціонування об'єкта.

Системний, структурно-функціональний, задачний підходи до процесу формування компетенції майбутнього вчителя до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем дають підстави для підтвердження доцільності створення моделі реалізації професійної підготовки до означеного напрямку діяльності, що має на меті вдосконалення й коригування процесу професійної підготовки майбутнього вчителя як потреби в його відповідності соціальному замовленню і особливостям розвитку освітнього простору.

Розроблена структурно-функціональна модель професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем навчального закладу. Модель включає такі компоненти: цільовий, концептуальний, змістовий, технологічний, результативно-коригуючий.

Цільовий компонент розробленої моделі передбачає реалізацію мети професійної підготовки: формування професійної компетентності майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем. Професійну компетентність вчителя визначаємо як багатоаспектне інтегральне особистісне утворення, яке включає широку професійну та загальну ерудицію, систему необхідних умінь, навичок і способів виконання професійних дій, сукупністю професійно-ціннісних відношень та досвідом дослідницької діяльності, і яка є критерієм становлення вчителя-професіонала. У загальній структурі професійної підготовки вчителя виділяють фахову компетентність, яка відображає особливості компетентності відповідно предмету викладання в навчальному закладі. Зрозуміло, що на здатність вчителя працювати в умовах варіативності освітньо-виховних систем формування фахової компетентності також впливає, хоча цей вплив не є визначальним і стосується більше особливостей відображення.

З цих позицій ми на основі розробленої сукупності складових професійної компетентності вчителя виокремлюємо педагогічно-спеціалізовану компетентність, яка визначає набір необхідних знань, умінь, навичок, ціннісних відношень та досвіду творчої дослідницької діяльності, що забезпечують успішне виконання вчителем своєї професійної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

Основу концептуального компоненту моделі складає концепція освітньо-виховних систем; теоретико-методичні основи формування компетентної, самоактуалізуючої, самоорганізуючої особистості майбутнього вчителя здатної працювати в умовах варіативності освітньо-виховних

систем, які відображають наукові підходи такої професійної підготовки майбутніх учителів і принципи формування професійної компетентності майбутніх учителів. Процес професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем передбачає врахування педагогічних умов, які сприяють його високій ефективності і продуктивності. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем ми розуміємо як цілеспрямоване врахування і використання об'єктивних можливостей педагогічного процесу і природні та спеціально створені обставини, що оптимізують цей процес. Ця система умов є багаторівневою і складає сукупність зовнішніх умов, що пов'язані з моделюванням контексту майбутньої професійної діяльності, та внутрішніх, що пов'язані з особливостями формування педагогічно спеціалізованої компетентності, її мотиваційний, когнітивний, операційний і рефлексивний компоненти. Зокрема, це такі: спрямованість процесу професійної підготовки на ціннісно-сміслову самовизначення майбутнього вчителя з урахуванням подальшої його професійної діяльності в умовах конкретно освітньо-виховної системи навчального закладу; конструювання особистісно орієнтованих технологій такої підготовки майбутніх учителів в умовах кредитно-модульної системи навчання; міждисциплінарна інтеграція змісту вищої педагогічної освіти. Принципи професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем включають основні дидактичні принципи навчання у вищій школі: інтеграція контекстного навчання, принцип відповідності професійної підготовки вимогам сучасного виробництва, принцип урахування індивідуальних особливостей студентів при колективній роботі у групі, принцип наступності, принцип свідомості і активності студентів.

Змістовий компонент включає інформаційний ресурс професійної підготовки протягом всього процесу навчання майбутніх вчителів у ВНЗ. Основним завданням було визначення на основі принципів неперервності та інтегративності з урахуванням освітньо-кваліфікаційних вимог до підготовки майбутніх учителів освітньо-професійної програми підготовки в окресленому аспекті, тобто структурування теоретичних основ у межах навчальних дисциплін професійної та практичної підготовки, розробку навчальних програм з різними варіантами вивчення спеціальних дисциплін у професійну підготовку майбутніх учителів різних спеціальностей; педагогічно доцільне поєднання різних організаційних форм навчання з використанням сучасних педагогічних технологій та засобів навчання. Під час цього процесу нами враховувалося положення про різні способи побудови навчальних програм: лінійний, концентричний і спіралеподібний (Краєвський В.В.)⁶.

Лінійний спосіб передбачає систематичний і послідовний виклад змісту від невідомого (маловідомого) до відомого, тобто реалізується неперервна послідовність поєднаних між собою складових. Позитивним аспектом такого способу є раціональне проектування і засвоєння інформації, виключення

6 Краевский В.В. Методология педагогики: пособ. для педаг.-исследов. – Чебоксары: Изд-во Чуваш.ун-та, 2001. – 244с.

при цьому її дублювання. Такий підхід базується на основних принципах навчання – доступності, системності і послідовності, в межах яких реалізуються провідні правила засвоєння знань і формування умінь – від простого до складного, від відомого до невідомого. Однак, при цьому можливі труднощі засвоєння нового матеріалу: кожна «порція» інформації може бути складною для оволодіння окремими студентами; важко реалізувати індивідуальну траєкторію засвоєння нового.

У процесі організації навчання за концентричним способом побудови програми один і той же матеріал вивчається на різних ступенях складності, тобто кілька разів, але з елементами поглиблення та розширення матеріалу з ускладненням зв'язків і залежностей між структурними компонентами або ланками знань та поступовим формуванням складніших умінь та навичок. При такому підході у засвоєнні нового матеріалу відмічається сповільнення темпу навчання, виникнення ілюзії знання інформації при повторному ускладненому варіанті її вивчення. Це спричинює зниження навчально-пізнавальної активності студента. За умови організації навчання третьою способом побудови навчальної програми – спіралеподібним – враховуються негативні ознаки лінійного і концентричного способу побудови навчальної програми і при цьому синтезуються послідовність і циклічність вивчення змісту нового матеріалу. Такий спосіб не обмежується одноразовим представленням окремих тем і не випускаючи з поля зору основної теми, поступово розширюють і поглиблюють коло пов'язаних з нею проблем.

Технологічний компонент розробленої моделі відображає механізм її реалізації (упровадження в умовах кредитно-модульної системи організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, структурування змісту професійної підготовки майбутніх учителів на основі принципів поетапності, неперервності та інтегративності, використання сучасних педагогічних технологій і засобів навчання, інтегрованих стандартизованих і самостійних форм навчання), і здійснюється через такі умовні етапи: адаптаційно-професійний – I курс навчання у вузі, локально-професійний – II, III курси, системно-професійний – IV-VI курси. Навчальний процес будувався на основі евристичного типу освіти, розробленого А.В Хуторським⁷. Такий тип освіти є різновидом особистісно орієнтованого навчання. Його відмінна риса є не тільки розвиток учня на основі його індивідуальних особливостей, але й орієнтація на освіту як на створення учнем освітнього продукту, і на цій основі реалізацію творчого саморозвитку й особистісного зростання⁸. Продуктом евристичної діяльності є сформульована особиста мета, якої раніше не було і яка була використана як спосіб вирішення проблеми у конкретній навчальній ситуації.

Ми підтримуємо позицію автора, що організація евристичного навчання повинна базуватися на визначених дослідним шляхом положеннях, на основі яких здійснюється навчання в конкретних умовах навчального предмета,

⁷ Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416с. – с.63

⁸ Там же, с.63

групи, закладу. Ці положення визначаються як принципи евристичного навчання. До основних автор відносить: принцип особистісного цілепокладання учнем (студентом), принцип вибору індивідуальної освітньої траєкторії, принцип мети предметних основ змісту освіти, принцип продуктивності освіти, принцип ситуативності навчання; принцип освітньої рефлексії; принцип первинної освітньої продукції учня/студента⁹.

Зауважимо, що підготовка майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем, яка буде організована з дотриманням принципів евристичного навчання сприятиме ефективності формування педагогічно-спеціалізованої компетентності (з огляду на специфіку і особливості такої організації навчання).

Результативно-коригуючий компонент моделі відтворює досягнення поставленої мети, тобто кінцевий результат професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах освітньо-виховних систем – сформованість у межах професійної компетентності педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутнього вчителя роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем. Перевірку рівня сформованості виділеної компетентності передбачено здійснювати на основі розроблених критеріїв: ціннісно-орієнтаційного, інформаційно-змістового, технологічного та особистісного. Відповідно розроблених критеріїв виділяються рівні: високий (творчий), достатній (конструктивний), середній (адаптивний) і низький (репродуктивний). Результативно-коригуючий компонент моделі включає також методичний комплекс педагогічного впливу, який спрямований на корекцію отриманих результатів в процесі підготовки.

Висновок. Представлена в дослідженні структурно-функціональна модель професійної підготовки майбутніх учителів є концептуальною, схематичною, структурно та функціонально компонентною. Ця модель може бути цільовим орієнтиром у процесі формування професійної компетентності майбутнього вчителя з різними видами педагогічно спеціалізованої компетентності як для викладачів, так і студентів.

⁹ Хуторской А.В. Дидактическая евристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416с., С.153-159